

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Dergisi (BAİBÜEFD)
 Bolu Abant İzzet Baysal University
 Journal of Faculty of Education

2025, 25(1), 375–397. <https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2025..-1440617>

Vatandaşlık Ders Kitaplarında Yer Alan Atasözlerinin Değerler Eğitimi Bağlamında İncelenmesi: 1930-2023

Examination of Proverbs in Citizenship Textbooks in the Context of
Values Education: 1930–2023

Ruşen BÜKEN¹ ID, Abdullah Cevdet KIRIKÇI² ID

Geliş Tarihi (Received): 20.02.2024

Kabul Tarihi (Accepted): 19.12.2024

Yayın Tarihi (Published): 15.03.2025

Öz: Bu çalışmanın amacı, 1930-2023 yılları arasında okutulan vatandaşlık ders kitaplarının atasözü-değer vurgusu bağlamında incelenmesi ve atasözlerinin ihtiva ettiği değerler üzerinden oluşturulmak istenen vatandaş tasavvurunun ortaya çıkarılmasıdır. Çalışma, nitel araştırma ilke ve prosedürleri kapsamında doküman incelemesi yöntemiyle hayata geçirilmiştir. Veri kaynakları, kolay ulaşılabilir durum örneklemesi ve ölçüt örnekleme teknikleri referans alınarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen veriler, Türk siyasi tarihinde öne çıkan beş ana dönem referans alınarak sınıflandırılmış ve karşılaştırmalı bir yaklaşımla sunulmuştur. Araştırmada, birbirini tamamlayacak şekilde iki farklı analiz tekniği kullanılmıştır. Birinci aşamada içerik analizi, ikinci aşamada ise kimi verilerin çözümlenmesinde söylem analizi tekniği işe koşulmuştur. Araştırma kapsamında incelenen tarihsel dönemde, atasözleri marifetiyle en çok vurgulanan değer çalışkanlık olmuştur. Vatandaşlık ders kitaplarındaki çalışkan vatandaş profilini sorumluluk sahibi, bilimi önceleyen, dürüst, dayanışmacı, adil ve tasarruf bilinciyle hareket eden vatandaş tasavvuru izlemektedir. Söz konusu değerleri ihtiva eden atasözlerinin ders kitaplarında yoğun bir şekilde kullanılması, oluşturulmak istenen makbul vatandaş profilinin niteliklerini izhar etmesi bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Vatandaşlık, Atasözleri, Değerler, Ders Kitabı

&

Abstract: The aim of this study is to investigate the citizenship textbooks published between 1930 and 2023 in the context of proverb-value emphasis and to identify the idealized citizen that is desired to be created based on the values contained in proverbs. The study was conducted using the document review method within the scope of qualitative research principles and procedures. Data sources were identified using criteria sampling and convenience sampling methods. The data are categorized using five key eras of Turkish political history and shown in a comparative manner. In the research, two different analysis techniques were used to complement each other. In the first stage, content analysis was used, and in the second stage, discourse analysis technique was used to analyze some data. During the time period covered by the study, diligence was the most frequently stressed value in proverbs. The hard-working citizen profile in citizenship textbooks is followed by the idea of a citizen who is responsible, science-focused, honest, solidarity-oriented, fair, and acts with savings awareness. The intensive use of proverbs containing the mentioned values in textbooks is important in terms of revealing the qualities of the desired citizen profile.

Keywords: Social Studies, Citizenship, Proverbs, Values, Textbook

Atıf/Cite as: Büken, R. & Kırıkçı, A. C. (2025). Vatandaşlık ders kitaplarında yer alan atasözlerinin değerler eğitimi bağlamında incelenmesi: 1930-2023. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 375-397, <https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2025..-1440617>.

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethik: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aibuelt>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University– Bolu

¹ Sorumlu Yazar: Ruşen Büken, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi ABD, rusenbkn@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2753-2715

² Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Cevdet Kırıkçı, Harran Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, abdullahcevd@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0002- 8995-8527

1. GİRİŞ

Bireylerde demokrasi fikrinin yerleşebilmesi, vatandaşlık bilincinin kazandırılmasıyla mümkün olmaktadır. Vatandaşlık kavramı, bireyin kendini bir vatana ait hissetmesi, ortak değerleri, gelenek-göreneklere ve toplumsal kuralları benimsemesi olarak ifade edilebilir (Uğurlu, 2011). Vatandaşlık eğitimi ise demokratik bir toplum oluşturmak için gereksinim duyulan bilgi, beceri ve değerlerin öğretilmesi sürecini kapsamaktadır (Çelik, 2008). Böylece, insan haklarını özümseyen, demokrasinin gereklerini yerine getiren, etkin kararlar alabilen bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır (Som ve Karataş, 2015).

Bireyin topluma uyum sağlamasına yardımcı olan (Kurtde-Fidan, 2013) ve şartlara uygun kararlar alıp problem çözebilen vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlayan sosyal bilgiler (Öztürk, 2009), sosyal bilimlere dair bilgilerin yanı sıra bireylere beceri ve değer kazandırmayı hedefleyen (Bacanlı, 2006) ve ülkemizde vatandaşlık eğitimi kapsayan bir ders olarak okutulmaktadır (Hablemitoğlu ve Özmete, 2012; Karasu-Avcı vd., 2020). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda [SBDÖP] (MEB, 2018), yer alan yetkinliklerden "sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler", bireylerin vatandaşlık, toplumsal ve siyasal yapı hakkında edinmeleri gereken bilgi ve demokratik hayata aktif olarak katılmaları için gereken donanımı sağlamayı hedeflemektedir. Aynı zamanda SBDÖP'de, sosyal bilimlerin öğrenme alanlarından insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi konularının disiplinler arası yaklaşımla işlenmesi gerektiği vurgulanmıştır (MEB, 2018). Tüm bunlar göz önüne alındığında sosyal bilgiler dersi; bireylerde demokratik değer, tutum ve inançlar geliştirmesi, bireylerin var olan değerlerin farkına varması ve bu değerlerin çevreleriyle olan iletişimlerini ne düzeyde etkilediğinin bilincinde olmalarını sağlaması konusunda temel bir sorumluluk üstlenmektedir (Doğanay, 2015). Bu itibarla, vatandaşlık ve demokrasi bilincinin kazandırılarak toplumsal tekamülün gerçekleşmesinde sosyal bilgiler dersinin önemi büyüktür (Demircioğlu vd., 2011; Gömleksiz vd., 2012; Şimşek, 2011).

Toplumsal değişimin gerçekleşmesinde başat etkilere sahip iki kurum olan siyaset ve eğitim birbiriyle yoğun ilişki içerisinde (Zabun ve Berber, 2019). Zira devletler kendi varlıklarını sürdürmek ve bireyi makbul bir yurttaşla dönüştürmek amacıyla eğitim sürecinde bireye ideoloji aktarımı yapmaktadır (Akin ve Arslan, 2014; Dilek, 2001). Bu süreçte devlet otoritesi, bahsi geçen amaçlarına ulaşmada sadece aktarıcı rolü üstlenmez, aynı zamanda hedeflenen kitleyi dönüştürmeyi de amaçlar (Celkan, 2005). Siyasal iktidar, ilkelerini mutlak doğru algısıyla topluma benimsetmesi noktasında eğitimi kurumsal bir zemin olarak görmekte ve toplumu; birey/öğrenci, ideoloji/öğreti, iktidar/öğretmen şeklinde düzenlemektedir (Çetin, 2001). İnal (1998'den akt., Evin ve Kafadar, 2004, s.294) söz konusu durumu; "Her eğitim sisteminde öğrencilere ne tür değerlerin aktarılacağı geniş ölçüde toplumsal ve politik alanda verilen mücadelelerin seyrine göre belirlenmektedir." şeklinde ifade etmiştir. Gaworek (1977) ise basit veya karmaşık tüm toplumların eğitimi, vatandaşlarını sosyalleştirmek ve bütünleştirmek amacıyla kullandığını; sosyal düzenin sürdürülebilmesi ve yayılması maksadıyla gerekli değer, bilgi ve becerileri iletmek için bir araç mesabesinde gördüğünü belirtmiştir. Bu saiklerle kimi ülkeler, zaman içerisinde yaşanan gelişmeler ve ihtiyaçlara bağlı olarak uyguladıkları müfredatlarda değişikliğe gidebilmektedir (Education Information Network in the European Community [EURYDICE], 2012). Örneğin II. Meşrutiyet'in ilanından sonra okutulan "Malumat-ı Medeniyye" adlı dersle birlikte yurttaşlık eğitimi; ulus inşa sürecinin başlatılmasında, ideolojik fikirlerle tezyin edilen ulusal değerlerin ve ulusal kimliğin aktarılmasında etkili bir enstrümana dönüşmüştür (Üstel, 2021). Yine cumhuriyetin ilanından sonra yayınlanan özellikle 1926 tarihli ilköğretim müfredat programı; değişen rejim, ilkeler ve inkılaplar doğrultusunda milli bir eğitim metodu olarak görülmüştür (Kafadar, 1997'den akt., Üstel, 2021). 21. yüzyıla gelindiğinde, her ne kadar eğitim kurumunda kimi yapısal değişikliklere gidilmiş olsa da ideal vatandaş tasavvuru açısından okulun durumunda kayda değer bir farklılık yoktur.

Küreselleşen dünya ile sosyal, politik, kültürel, bilimsel mecralarda meydana gelen baş döndürücü değişimi takip edecek ve değişimlere ayak uyduracak bireylerin yetiştirilmesi bir ihtiyaca dönüşmüştür (Gürel, 2016). Bununla birlikte toplumsal devamlılığın sağlanması ve etkili vatandaşların yetiştirilmesi için ortak değer, düşünce ve toplumsal kurallar etrafında buluşan bireyler yetiştirmek elzemdir (Karasu-Avcı vd., 2020). Toplumsal birliktelik ve sürdürülebilirlik noktasında etkin olarak işe koşulan hususlardan birisi

de değerlerdir. Bu değerlerin gelecek nesillere aktarılması eğitimle mümkün olmaktadır (Gömleksiz vd., 2012). Böylece eğitim kurumu, en temel vazifelerinden birisini icra ederek toplumsal kimliğin muhafazasını temin etmeye gayret gösterir (Sevinç, 2006). Gerçekten de demokratik bir toplumun varlığını sürdürebilmesi ve düzenli toplumsal yapının devamı için değerler eğitiminin planlı bir şekilde okullarda uygulanması gerekmektedir (Kan, 2010; Kurtdede-Fidan, 2013). Zira değer, toplumsal açıdan önemlidir ve devletlerin eğitim sistemlerinde başat bir rol oynamaktadır.

Bilindiği üzere muayyen değerlere sahip olan ve çeşitli sorumluluklar üstlenebilen vatandaşların yetiştirilmesi, eğitim sisteminin temel amaçlarından birisidir (Kan, 2010). Daha açık bir ifadeyle, öğretim programlarının perspektiflerini oluşturan değerler ile köklerimizden gelen ve yarınlara uzanan temel insani özelliklerimizin bireylere kazandırılması eğitim kurumunun başlıca sorumlulukları arasında yer almaktadır (MEB, 2018). Bu aşamada öğrencilerin doğrudan etkileşime geçtikleri bir öğretim materyali olarak ders kitapları (Esen, 2003), eğitim programları açısından esas öğelerden birisi kabul edilmektedir (Hali, 2014).

Gerçekten de öğretim programlarının söz konusu amaçlarına hizmet eden bu kaynaklar, programda yer alan değerlerin hayata geçirilmesinde etkili bir yere sahiptir (Şahin ve Ersoy, 2012). Okulda geçirilen süre dikkate alındığında, ders kitaplarının, beceri ve değer kazanımında önemli bir yere sahip olduğu ve muhteva aracılığıyla öğrencilere doğrudan ulaştığı görülmektedir (Karasu-Avcı ve Faiz, 2018). Talim Terbiye Kurulunun onayından geçen ders kitapları, birincil kaynak olarak kullanılmakta, harici materyallerin kullanımı ise kurul tarafından sınırlandırılmaktadır. Tüm mezkûr önemlerine istinaden ders kitaplarındaki söz varlığını çeşitli açılardan ele almak, daha da anlamlı hale gelmektedir (Atalan ve Topçuoğlu-Ünal, 2021). Kuşkusuz bahsi geçen söz varlıklarının başında atasözleri gelmektedir. Toplumsal değerleri barındıran atasözlerinin değerler eğitiminde kullanılması önemlidir. Soyut kültürel miras özelliklerini taşıyan atasözleri, halkın yaşanan herhangi bir olayla ilgili verdiği tepkiyi, değeri belirleyen etkili ve kısa anlatımlardır (Girmen, 2013). "Dünyada var olan binlerce atasözü, ait olduğu kültürün değer ve düşüncelerine yönelik dilsel bir işaret olarak kabul edilmektedir." (Mieder, 2004, s. xii). Halk atasözleri basit gibi görünse de derin anlamlar içeren aynı zamanda var olduğu kültüre ait özellikler taşıyan söz varlıklarıdır. Eğitimde kullanılması ise değer gelişimi açısından önemlidir (Davranovna ve Nilufar, 2024). Atasözleri aracılığıyla aktarılmak istenen düşünceler, deneyimler sonucu oluştuğu için ulusa ait bir fikir, tavır ve duruş olarak kabul edilebilir (Gökkaplan, 2022). Aynı zamanda bireyin düşünce, tutum ve tavırlarında doğruya, iyiye yönelik bir kıstas olarak yer alan değerler, atasözleri gibi toplumsal ve kültürel özelliklere göre şekil almaktadır (Dilmaç vd., 2008). Birçok atasözü bilgi, bilgelik, felsefe, etik ve ahlaki vurgularken kişileri konular üzerinde daha derin düşünmeye ve değerlendirme yapmaya sevk eder. Bu sayede atasözleri bireyleri, bir taraftan toplumun norm ve değerlerine göre sosyalleştirirken öte yandan küreselleşen dünyaya kendi değerleriyle ayak uydurmasını sağlamaktadır (Adeyemi ve Salawudeen, 2014). Bu açıdan bakıldığında, toplumların hayata bakış açıları ve yetiştirmek istedikleri insan profili hakkında fikir vermesi sebebiyle eğitim sistemlerinde kritik bir yere sahip olan ders kitaplarının atasözleri açısından incelenmesi, toplumların farklı dönemleri hakkında fikir vermesi (Özkan, 2010) bakımından önem arz etmektedir.

Uluslararası alan yazında, ders kitaplarında yer alan değerlerin çeşitli boyutlar açısından incelendiği bazı çalışmalar mevcuttur (Gebregeorgis, 2017; Setyono ve Widodo, 2019; Tan vd., 2018). Ancak bahsi geçen araştırmalarda, değer yüklü atasözlerinin ders kitaplarındaki durumlarının, böylece oluşturulmak istenen makbul vatandaş profilinin muayyen bir zaman dilimi içinde ve karşılaştırmalı olarak ele alınmadığı görülmektedir. Bununla birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nde, Arapça öğretiminde kullanılan bazı ders kitaplarında yer alan atasözlerindeki değer kalıplarının öğrenciler üzerindeki kültürel etkilerini inceleyen (Brosh, 2013) ve kimi kültürel değerlerin tamamlayıcısı durumundaki değerler olarak Konfüçyüs'e ait sözlerin Çin müfredatındaki durumunu ele alan (Xiong, 2012) bazı çalışmalar mevcuttur. Yine Amerika'da yapılan bir araştırmada, Afro-Amerikan kökenli öğrencilerin yoğunlukta eğitim gördüğü kent okullarında vatandaşlık ve sosyal bilgiler eğitimi kapsamında kendi kültürlerine ait atasözlerinin kullanımını inceleyen (Grant ve Asimeng-Boahene, 2006), atasözlerinin değer öğretiminde kullanılmasını ele alan (Davranovna

ve Nilufar, 2024) ve Nijerya’da sosyal bilgiler dersi kapsamında işlenen barış değeri eğitiminde atasözlerinin kullanılması üzerinde duran (Adeyemi ve Salawudeen, 2014) çalışmalara da rastlanmıştır.

Türkiye’deki ilgili literatür incelendiğinde ise atasözlerini, eleştirel düşünme, değer ve kültür aktarımı kapsamında inceleyen çalışmalara rastlanmaktadır. Bu kapsamda literatürde; Türkçe ders kitaplarında yer alan atasözlerinin eleştirel düşünme unsurlarıyla analiz edilmesi (Batur ve Soyuçok, 2019), sosyal bilgiler dersinde değer aktarım aracı olarak atasözlerinin kullanılması (Akkuş vd., 2013), ilköğretim 1-5. sınıflar öğretim programında yer alan değerlerin belirlenerek Ömer Asım Aksoy’un Deyimler ve Atasözleri kitabına göre incelenip sınıflandırılması (Girmen, 2013), 5. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan atasözlerinin kök değerler bakımından incelenmesi (Gereken, 2018) gibi çalışmalar yer almaktadır. Bunların yanı sıra, yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılan B1 seviye ders kitaplarında yer alan atasözleri ve deyimlerin kültür aktarım aracı olarak kullanımını (Barcın, 2018) ve son yıllarda artan göç dalgaları sebebiyle yine yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılan materyallerde yer alan atasözleriyle kültürel değerlerin ne kadar ön plana çıkarıldığını (Özkan, 2017) inceleyen çalışmalar mevcuttur.

1.1. Araştırmanın amacı

Çalışmada, 1930-2023 yılları arasında okutulan vatandaşlık ders kitaplarında yer alan atasözleri, SBDÖP’de yer alan değerler ve kök değerler bağlamında incelenmiştir. Çalışma, atasözlerinin hangi değerleri içerdiğini ve bu değerlerin ne sıklıkta ele alındığını dönemlere göre karşılaştırmalı olarak ortaya koyma amacındadır. Bu çalışma kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- 1- Vatandaşlık bilgisi ders kitaplarında yer alan atasözleri, hangi değerleri ihtiva etmektedir?
- 2- Vatandaşlık bilgisi ders kitaplarında yer alan atasözlerinin ihtiva ettiği değerler ve bu değerlerin sıklık durumları dönemlere göre nasıl bir farklılık göstermektedir?
- 3- Atasözlerinin vurguladığı değerlere göre nasıl bir vatandaş profili çizilmiştir?

1.2. Araştırmanın önemi

Araştırma, cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar gelen geniş bir tarihsel süreci kapsamı ve kendi içinde farklı döneme ayrılarak karşılaştırmalı analizler yapmaya fırsat sunması bakımından literatürdeki çalışmalardan farklılaşmaktadır. Bu yönü ile çalışma sadece muayyen bir tarihsel döneme odaklanmak yerine hem farklı dönemleri kendi içinde ve karşılaştırmalı olarak ele alma hem de incelenen konuya bütüncül bir bakış açısı kazandırma iddiasındadır. Zira araştırma, ders kitaplarındaki atasözlerinde ifade edilen değerler üzerinden dönemlere göre oluşturulmak istenen makbul vatandaş profilini belirleme, diğer bir ifade ile “nasıl bir vatandaş?” sorusuna yanıt arama amacındadır. Yine araştırma, makbul ya da ideal vatandaş sorusuna yanıt arayan çalışmalardan farklı olarak atasözü-değer ilişkisine, dolayısıyla vatandaşlık aktarım aracı olarak atasözlerinin değerler eğitimindeki kullanımına yönelik farklı bir perspektif sunmaktadır. Araştırmada söylem analizinin kullanılması, bir başka ifade ile kimi analizlerin metnin kaleme alındığı tarihsel dönemin siyasal, sosyal ve kültürel bağlamı içinde yapılmış olması da çalışmaya özgünlük katan bir başka boyuttur. Gerçekten de metinlerin ortaya çıktıkları tarihsel bağlam, onları doğru bir zeminde çözümleme ve tartışma olanağı sunması bakımından son derece önemlidir. Sonuç olarak çalışmanın, değerler eğitimi uzmanlarına, vatandaşlık eğitimi uzmanlarına ve ders kitabı yazarlarına atasözü-değer ilişkisi bağlamında mütevazı bir katkı sunacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın modeli

Bu çalışma, nitel araştırma işlem basamakları kapsamında doküman incelemesi yöntemiyle hayata geçirilmiştir. Zira bu çalışmada, ders kitaplarında yer alan atasözlerinde vurgulanan değerlerin tespiti, tayini ve vatandaşlık eğitimi kapsamındaki ele alış biçimlerini ortaya koymak adına verilerin derinlemesine ele alınmasına imkân tanıyan bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmuştur. Yine çalışmada, diğer nitel araştırmalarda olduğu gibi sınırlı bir çerçeve ve uyulması gereken sabit kurallar yerine farklı ve çoklu değerlendirme biçimlerini ortaya koyabilecek geniş bir çalışma zemini (Creswell, 2014) aranmaktadır. İlaveten ders kitaplarında yer alan bazı metin ve

söylemlerin anlaşılmasında bağlamsal durumun göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Tüm bu ihtiyaçlara istinaden veri toplama ve analizi süreçlerinde araştırmacılara etkin olabilecekleri bir alan açması nedeniyle nitel araştırma yaklaşımı (Merriam, 2013) tercih edilmiştir.

2.2. Araştırmanın veri kaynağı

Bu çalışmanın veri kaynağını, 1930-2023 yılları arasında 4-8. sınıflar arasında okutulan yurt bilgisi, yurttaşlık bilgisi, vatandaşlık bilgisi, vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ile insan hakları yurttaşlık ve demokrasi ders kitapları oluşturmaktadır. Araştırmanın veri kaynakları olarak ders kitapları tercih edilirken birkaç kritere göre hareket edilmiştir. Bunlardan birincisi ve en önemlisi kolay ulaşılabilir durum örneklemesidir. Zira çalışmada, ağırlıklı olarak farklı bir araştırma için ihtiyaç duyulan ve bu doğrultuda Milli Kütüphane arşivlerinden daha önce elde edilmiş olan yurt bilgisi, yurttaşlık bilgisi, vatandaşlık bilgisi ders kitapları kullanılmıştır. Yine doğrudan bu araştırmada kullanılmak üzere Millî Eğitim Bakanlığına bağlı bir okulun arşivinden temin edilen vatandaşlık ve demokrasi eğitimi ders kitabı ile EBA (Eğitim Bilişim Ağı)'dan ulaşılan insan hakları yurttaşlık ve demokrasi ders kitabı da araştırmanın diğer veri kaynaklarını oluşturmuştur. Ardından ulaşılabilirlik ilkesini sağlayan ders kitapları, kendi aralarında Türk siyasi tarihinde öne çıkan beş ana dönem referans alınarak sınıflandırılmıştır (Kırıkçı, 2017). Bu aşamada ise araştırmada kullanılacak olan veri kaynakları ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Özellikle karşılaştırmalı yaklaşımların yer alacağı çalışmalarda ölçüt örnekleme seçimi, araştırmacılara önemli avantajlar sunmaktadır (Patton, 2014).

Yapılan taksim neticesinde, 1980-1990 dönemi hariç her bir dönemi temsilen yeteri sayıda ders kitabının ortaya çıktığı görülmüştür. Bahsi geçen dönemin tarihsel zaman aralığı açısından görece dar oluşu ile 1968-1985 yılları arasında ilkökul programlarındaki vatandaşlık konularının sosyal bilgiler dersi kapsamında yer alması (Gömleksiz ve Akyıldız, 2012; Şen, 2018) ortaya çıkan tabloyu anlaşılır kılmaktadır. Araştırmanın veri kaynağını oluşturan ders kitapları aşağıdaki haliyle ve kronolojik olarak sıralanmıştır.

1. Sadullah, M. (1930). *Millet mektepleri ile halk dersanelerine mahsus yurt bilgisi*. İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi.
2. Sevinç, K. (1931). *Türk yavrularına 5. sınıf yurt bilgisi*. İstanbul: Ekspres Matbaası.
3. Hilmi, İ. (1931). *Millet mektepleri ve halka mahsus yurt bilgisi*. İstanbul: Marifet Matbaası.
4. *İlkmektep kitapları: IV. sınıf yurt bilgisi*. (1934). İstanbul: Türk Kitaplığı Limited Şirketi.
5. *İlkmektep kitapları: V. sınıf yurt bilgisi*. (1937). İstanbul: Devlet Basımevi.
6. *Medenî bilgiler el kitabı (yurd bilgisi) I*. (1939). İstanbul: Başarı Basımevi.
7. Taşkıran, T. (1939). *Yurt bilgisi I*. İstanbul: Maarif Basımevi.
8. Taşkıran, T. (1945). *Yurt bilgisi I*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
9. Taşkıran, T. (1945). *Yurt bilgisi II*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
10. Gökalp, Z. (1950). *Yurttaşlık bilgisi 1*. İzmir: Berrin Basımevi.
11. Şerbetçioğlu, F. ve Tülin, H. (1955). *Yurttaşlık bilgisi I*. İstanbul: Maarif Basımevi.
12. Şerbetçioğlu, F. ve Tülin, H. (1955). *Yurttaşlık bilgisi II*. İstanbul: Maarif Basımevi.
13. Şerbetçioğlu, F. ve Tülin, H. (1955). *Yurttaşlık bilgisi III*. İstanbul: Maarif Basımevi.
14. Arsan, F. S. (1955). *Yurttaşlık bilgisi III*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
15. Arkin, M. ve Su, M. K. (1956). *Yurttaşlık bilgisi II*. İstanbul: Bir Yayınevi.
16. Arsan, F. S. (1957). *Yurttaşlık bilgisi I*. İstanbul: Yeni Matbaa.
17. Şerbetçioğlu, F. ve Tülin, H. (1964). *Yurttaşlık bilgisi I*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
18. Şerbetçioğlu, F. ve Tülin, H. (1964). *Yurttaşlık bilgisi II*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
19. Şerbetçioğlu, F. ve Tülin, H. (1965). *Yurttaşlık bilgisi III*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
20. Pazarlı, O. (1966). *Yurttaşlık bilgisi 2*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
21. Pazarlı, O. (1966). *Yurttaşlık bilgisi III*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
22. Pazarlı, O. (1967). *Yurttaşlık bilgisi I*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
23. Erdem, S. ve Konuk, İ. (1973). *Yurttaşlık bilgisi I*. İstanbul: Atlas Yayınevi.

24. Erdem, S. ve Konuk, İ. (1973). *Yurttaşlık bilgisi II*. İstanbul: Atlas Yayınevi.
25. Erdem, S. ve Konuk, İ. (1973). *Yurttaşlık bilgisi III*. İstanbul: Atlas Yayınevi.
26. Çakıroğlu, O. ve Özyagan A. İ. (1987). *Vatandaşlık bilgileri ortaokul III*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
27. Gören, G. Ç. ve Karadaş M. (1997). *Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi 7*. İstanbul: Metinler Yayıncılık.
28. Dal, K., Çakıroğlu, O. ve Özyazgan, A. İ. (1998). *İlköğretim vatandaşlık ve insan hakları eğitimi 8*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
29. Taktak, A., Göçer, A. ve Dinçer, H. (2003). *İlköğretim vatandaşlık ve insan hakları eğitimi 7*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
30. Çiftçi, F., Yüksel, İ., Yıldız, R., Kıvrak, M., Öztürk, R., Cereno A. ve Efe, F. (2005). *Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi 8*. İstanbul: Devlet Kitapları Basımevi.
31. Aşan, E. (2013). *Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi 8*. Ankara: Ekoyay Eğitim Yayıncılık.
32. Altay, N., Ay, S., Ertek, Z. Ö., Polat, H., Selmanoğlu, E. ve Yalçın, H. (2021). *İlkokul 4 insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi*. Ankara: Devlet Kitapları.

2.3. Verilerin toplanması

Bu çalışmada, nitel veri toplama yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Doküman incelemesi, ele alınmak istenen problem hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin incelenme sürecini kapsayan bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu teknikte özel veya resmi statüdeki her belge bir veri kaynağı olarak incelenmeye elverişli kabul edilmektedir (Sönmez ve Alacapınar, 2014). Söz konusu yaklaşım açısından bu çalışmada incelenen ders kitapları da elbette önemli birer veri kaynağıdır.

Doküman incelemesi yaklaşımı, zengin veri kaynakları içermekte, bu itibarla da araştırmaya önemli katkılar sunmaktadır (Bogdan ve Biklen, 2003; Punch, 2014). İlâveten dönemlere göre yaşanan değişimin ortaya konulmasında oldukça elverişlidir. Keza doküman incelemesinde veriler; hata kaynaklarından uzak, hazır halde (Mayring, 2011) ve görece olarak objektiftir (Merriam, 2013). Belgeler, basıldıkları tarihsel dönemin, dini, siyasi, kültürel, ekonomik ve ideolojik bağlamı ile de ilişkilidir. Tüm bu avantajları nedeni ile çalışmada doküman incelemesi yaklaşımı tercih edilmiştir.

2.4. Verilerin analizi

Bu çalışmada, birbirini tamamlayacak şekilde iki farklı analiz tekniği kullanılmıştır. Bunlardan birincisi içerik analizidir. İçerik analizi, özellikle sosyal bilimlerde kullanılan önemli veri çözümleme tekniklerinden birisidir (Büyüköztürk vd., 2011). Teknik; gazete, kitap, dergi, film gibi dokümanlarda yer alan verileri, ortaya koyma, derinlemesine anlama ve keşfetmede araştırmacılara önemli avantajlar sağlar (Neuman, 2014). Bu yaklaşım, özellikle büyük veri kaynaklarını çözümlemede de son derece işlevseldir. Dolayısıyla araştırmacıların çalışma süresince iş yükünü azaltarak onlara önemli kolaylıklar sağlamıştır. İlâveten kod ve kategori gibi çeşitli sınıflandırma kriterlerini geliştirerek, konu ile ilgili karşılaştırmalı bakış açıları sunduğundan zamana bağlı olarak ortaya çıkan değişimlerin gözlemlenmesi için de uygun ortamlar oluşturmaktadır (Büyüköztürk vd., 2011). Bu açıdan içerik analizi, 90 küsur yıllık bir zaman dilimini kapsayan veri setindeki değer sıklık ve bağlamlarını dönemsel bazda çeşitli karşılaştırmalar yaparak sunmaya uygun bir yaklaşım olarak öne çıkmıştır. Yine bu analizin dayandığı nitel araştırmaların, sıklığı ortaya koymaya bir başka ifade ile nitel verilerin sayısallaştırılmasına elverişli olması (Sönmez ve Alacapınar, 2014; Yıldırım ve Şimşek, 2008), tekniğin bu çalışmada tercih edilmesinin bir diğer önemli gerekçesi olmuştur. Nitekim araştırma süresince elde edilen veriler, frekans ve yüzdelik gibi değerlerin yer aldığı tablolar aracılığıyla sunulmuş ve yorumlanmıştır. Bununla birlikte analiz sürecinde nitel bir çalışmada salt sayısallaştırmanın, hiçbir zaman birincil bir amaç olarak görülmemesi gerektiği (Glesne, 2012) de unutulmamıştır. İkinci aşamada ise kimi verilerin çözümlenmesinde söylem analizi tekniği işe koşulmuştur. Bu analiz, çoğunlukla konuşma ve metinlerin veri seti olarak kullanıldığı çalışmalar için uygundur (Arkonaç ve Paker, 2012). Söylem analizi, söz konusu konuşma ve metinlerin ortaya çıktıkları bağlam içinde incelenmesi anlayışına dayanır (Baş ve Akturan, 2008). Zira çoğunlukla yazılı belgeler, telif edildikleri tarihsel bağlamla belirli bir ilişki içindedir. Bu gerçeklikten uzak bir yaklaşımla ortaya konulan bulgular güvenilir olmayabilir (Çakır, 2014; Tatar, 2014). Zaten söylem analizi yaklaşımında amaç, net ve

kesin yargılar beyan etmek yerine, metinlerin bağlamla olan ilişkisinden hareketle bir düşünsel eylem ortaya koymaktır (Güllüoğlu, 2012). Bu açıdan bağlam, son derece önemlidir. Bahsi geçen ilkeler ışığında bilhassa, “atasözlerinin vurguladığı değerler üzerinden nasıl bir vatandaş tasavvuru arzulanmıştır” sorusuna, ilgili metinlerin kaleme alındıkları tarihsel dönemin sosyal, politik ve kültürel bağlamları dikkate alınarak cevap aranmıştır. İlaveten bu analiz, içerik analizi ile yapılandırılmış olan kimi verilerin daha derin bir çözümlenmeye tabi tutulmasında ve anlaşılmasında da araştırmacılar için işlevsel bir rol icra etmiştir.

Bilindiği üzere nitel bir çalışmada, veri toplama ve analiz süreçlerinin detaylandırılması, araştırmancının güvenilirliği ile yakından ilişkilidir (Merriam, 2013). Bu çalışmada, Strauss ve Corbin (1990’dan akt. Yıldırım ve Şimşek, 2008) tarafından ifade edilen “daha önceden tayin edilmiş kavramlara göre kodlama” yaklaşımı benimsenmiştir. Araştırmancının kodları; SBDÖP’de ifade bulan alana özgü değerler ile tüm ders programlarında var olan kök değerlerdir. Öte yandan çalışmanın analiz birimi olarak ders kitaplarında yer alan atasözleri saptanmıştır. Araştırmancının analiz süreçlerinin geçerliliğini artırma noktasında ise hem dış denetleme hem de akran değerlendirme işe koşulmuştur (Creswell, 2014). Bir diğer ifade ile kodlama aşaması, ağırlıklı olarak ortak araştırmacılar, ilaveten veri setindeki bazı kesitler üzerinden diğer alan uzmanları tarafından denetlenmiştir. Gerçekten de veri analizi süreçlerine birden fazla uzmanın dahil olması, kod listeleri ile ilgili veri uyumunun karşılaştırılmasına olanak tanımaktadır. Böylece çalışmada, tek bir araştırmancının verilere karşı oluşturma ihtimali yüksek olan önyargılardan kaçınılması hedeflenmiştir (Patton, 2014). İhtilaf halinde ise çoğunluğun görüşü dikkate alınmıştır. Aynı zamanda araştırmacılar, ifade edilen bulguları desteklemek amacıyla nitel araştırmaların doğasına uygun olarak dokümanlarda yer alan metinlerden çeşitli alıntılara yer vermiştir (Merriam, 2013).

2.5. Araştırma kapsamına dahil etme kriterleri

Ders kitaplarında yer alan bazı atasözlerinin standart yazımından farklı olduğu gözlenmiştir; ancak bu nevi atasözleri ifade ettiği anlam bakımından değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Ayrıca ders kitaplarında, “atasözleri başlığı” altında yer verilen bazı ifadeler, Türk Dil Kurumuna ait atasözleri sözlüğünde yer almasa da ders kitaplarında ilgili başlık altında telif edilmiş olması sebebiyle araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Atasözlerinin birden fazla değeri karşıladığı durumlarda en belirgin olan değer ya da değerler göz önünde bulundurulmuştur. Bazı atasözlerinin ise bir değer anlamı ihtiva etmediği ya da programda yer alan değerlere karşılık gelmediği görülmüştür. Bu atasözleri, araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.

3. BULGULAR

Çalışma kapsamında bulgular, SBDÖP’de yer alan 18 değer ve diğer tüm öğretim programlarında yer alan 10 kök değer baz alınarak raporlanmıştır. Hem alana özgü hem de kök değerlerde ifade bulan yedi müşterek değer olduğu göz önünde bulundurulduğunda (Bkz. Şekil 1.) atasözleri, 21 değer çerçevesinde incelenmiş ve elde edilen bulgular beş farklı siyasi dönem başlığı altında sunulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarihi, her ne kadar farklı yaklaşımlara göre muhtelif dönemlere ayrılmış olsa da bu çalışmada kaba hatları ile dönemler şu şekilde sınıflandırılmıştır: 1930-1950: Tek parti dönemi, 1950-1960: Demokrat parti dönemi, 1960-1980: İki darbe arası dönem, 1980-1990: Darbe sonrası dönem, 1990-2023: liberalleşme/sivilleşme dönemi (Kırıkçı, 2017).

Şekil 1. SBDÖP’de yer alan (A) ve kök değerleri (B) gösteren venn diyagramı

3.1. 1930-1950: Tek Parti Dönemi

Bu döneme ait dokuz adet vatandaşlık ders kitabı incelenmiştir. İncelenen 1930, 1931 (2), 1934, 1937, 1939 (2) tarihli kitaplar ile 1945 yurt bilgisi II ders kitabında herhangi bir değer yüklü atasözüne rastlanılmamıştır. Öte yandan 1945 tarihli yurt bilgisi I ders kitabında; “Sağlam kafa sağlam vücutta olur”, “Ayağını yorganına göre uzat” ve “Damlaya damlaya göl olur” (Taşkıran, 1945) atasözlerine yer verildiği tespit edilmiştir. Bu döneme dair incelenen dokuz ders kitabında toplam üç atasözü ve dört değere yer verilmiştir (Bkz. Tablo 1). İncelenen tüm dönemler içerisinde en az atasözü, bu dönem ders kitaplarında yer almıştır.

Tablo 1.

1930-1950: Tek Parti Dönemi Vatandaşlık Ders Kitaplarında Atasözü ve Değerler

Değerler	Örnek Atasözü	Değer Sıklığı
Tasarruf	“Damlaya damlaya göl olur”	1
Sorumluluk ve tasarruf	“Ayağını yorganına göre uzat”	1
Öz denetim ve çalışkanlık	“Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur”	1

Bu dönemde tasarruf değerinin öne çıktığı, bunun yanı sıra sorumluluk, öz denetim ve çalışkanlık değerlerinin de işlendiği görülmüştür. Atasözlerinin ihtiva ettiği değerler göz önüne alındığında yeni kurulan devletin mevcut ekonomik koşullarının ve vatandaşların beden terbiyesinin öncelendiği düşünülebilir. Öte yandan dönemin ders kitaplarında özelde atasözlerine, genelde edebi metinlere pek yer verilmediği görülmektedir. Bu durum, ele alınan dönemin ders kitaplarında edebi metin ve atasözlerinin vatandaşlık aktarım aracı olarak etkin bir şekilde kullanılmadığı şeklinde yorumlanabilir. Bu döneme dair, 1945 tarihli yurt bilgisi ders kitabındaki “Türk ahlakının toplumsal ve kişisel ilkelerinin başlıcaları” adlı konu başlığı altında yer alan atasözü örnek olarak gösterilebilir (Bkz. Şekil 2.).

13 — Herkesin sağlığını koruması tabiatın verdiği bir görevdir. Beden, giyim ve eşya temizliği bunun ilk şartlarıdır. Sağlara kafa sağlam vücutta olur. Vücudu kuvvetlendirecek ve güzelleştirecek hareketleri yapmak gerektir.

Şekil 2. Yurt bilgisi ders kitabında yer alan atasözü (Taşkıran, 1945)

3.2. 1950-1960: Demokrat Parti Dönemi

Bu döneme dair ortaokul kademesindeki farklı sınıf seviyelerinde okutulmuş yedi adet vatandaşlık ders kitabı incelenmiştir. 1950 tarihli yurttaşlık bilgisi I ve 1956 yurttaşlık bilgisi II hariç incelenen tüm ders kitaplarında atasözlerine yer verilmiştir. Ele alınan dönemde, atasözü kullanımı bir önceki döneme göre

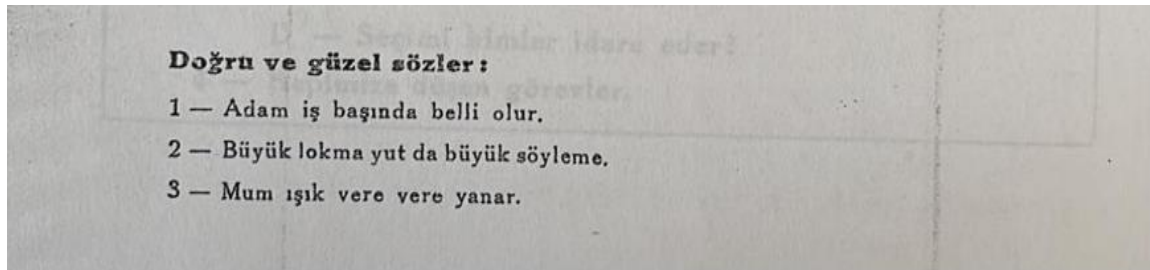
yoğun bir artış göstermiştir. Söz konusu dönemde, çalışkanlık değerini ön plana çıkaran atasözlerinin sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu değer ardından sorumluluk, bilimsellik, dürüstlük, dayanışma, adalet, tasarruf, aile birliğine önem verme, sevgi, vatanseverlik ve yardımseverlik değerleri gelmiştir. Öte yandan görece daha az vurgulanan duyarlılık, sabır, saygı, estetik, öz denetim ve dostluk değerlerine de atasözleri aracılığıyla değinildiği görülmüştür (Bkz. Tablo 2). İncelenen 10 yıllık süreçte bağımsızlık, barış, özgürlük ve eşitlik değerlerini içeren atasözlerine ise rastlanılmamıştır.

Tablo 2.

1950-1960: Demokrat Parti Dönemi Vatandaşlık Ders Kitaplarında Atasözü ve Değerler

Değerler	Örnek Atasözü	Değer Sıklığı
Çalışkanlık	"Bir elle diken, iki elle toplar"	37
Sorumluluk	"Kendi işini kendi gören kazanır"	19
Bilimsellik	"Alim unutmmuş, kalem unutmamış"	19
Dürüstlük	"Hesabı temiz olanın yüzü ak olur"	15
Dayanışma	"Baş başa vermeyince taş yerinden kalkmaz"	12
Adalet	"Adalet ile zulüm bir yerde olamaz"	9
Tasarruf	"Ak akçe kara gün içindir"	6
Aile birliğine önem verme	"Her evin bir töresi vardır"	6
Sevgi	"Fazilet servetlerin en büyüğüdür"	5
Vatanseverlik	"Düşman eline kılıç verilmez"	4
Yardımseverlik	"Komşu komşunun külüne muhtaçtır"	4
Duyarlılık	"Bir ağaç dikmek bir yıllık ibadete bedeldir"	3
Sabır	"Yaş ağaca balta vurulmaz"	3
Saygı	"Tuz, ekme hakkını bilmeyenin akıbeti kör olur"	2
Estetik	"Müzik ruhun gıdasıdır"	2
Öz denetim	"Büyük lokma yut, büyük söz söyleme"	2
Dostluk	"Bin dost az, bir düşman çoktur"	1

Çalışkanlık değerini içeren atasözlerinin genellikle üretim yapmak, iş öğrenmek ve tembelliği yermek gibi ekonomik bir bağlama dayandırıldığı görülmektedir. Bu duruma örnek olarak sürekli tekrar eden; "Hareketten bereket doğar" ve "Bugünün işini yarına bırakma" (Şerbetçioğlu ve Tülin, 1955) gibi atasözleri gösterilebilir. Ayrıca çalışkanlık değeri ile "Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur" (Şerbetçioğlu ve Tülin, 1955) atasözü örneğinde olduğu gibi beden ve zihin terbiyesinin önemi de vurgulanmıştır. Bilimsellik değeri, "Öğrenmede ar olmaz", "Bilmediğin işe karışma" ve "Alim unutmmuş, kalem unutmamış" (Şerbetçioğlu ve Tülin, 1955) şeklindeki atasözleriyle öne çıkarılmıştır. Kitaplarda dürüstlük değeri ise hileli iş yapmayı yeren, doğrudan yana olmayı öğütleyen; "Çiğ yemedim ki karnım ağrısın", "Adamın iyisi alışverişte belli olur" (Şerbetçioğlu ve Tülin, 1955) minvalindeki atasözleriyle kendisine yer bulmuştur. Öte yandan bu dönemdeki vatandaşlık ders kitaplarında çalışkanlık, sorumluluk ve tasarruf değerlerini ön plana çıkaran atasözlerinin çoğunlukla dönemin ekonomik koşullarıyla ilişkili olduğu söylenebilir.

Şekil 3. Yurttaşlık bilgisi ders kitabında yer alan atasözleri (Şerbetçioğlu ve Tülin, 1955)

3.3. 1960-1980: İki Darbe Arası Dönem

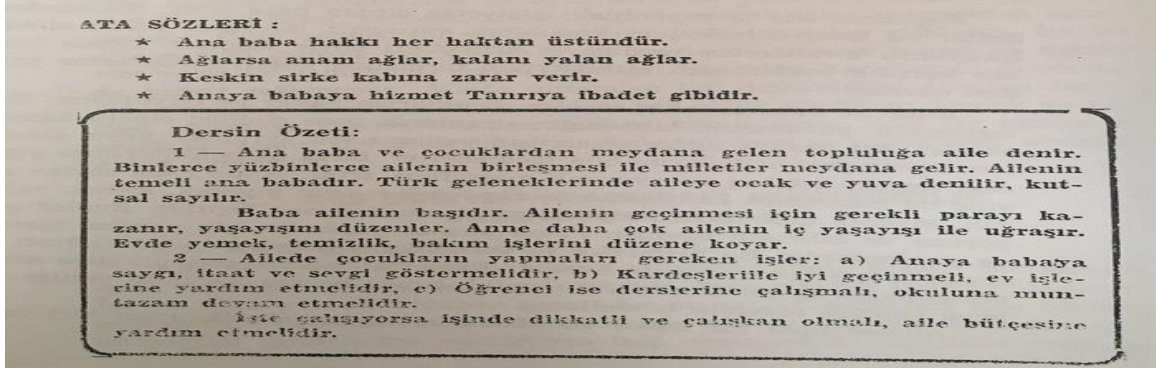
Bu döneme dair, ortaokul kademesindeki farklı sınıf seviyelerinde okutulmuş dokuz farklı vatandaşlık ders kitabı incelenmiştir. 1964, 1965, 1966 ve 1967 yıllarında yayınlanan altı kitapta, atasözleri yoğun ve genellikle birbirini tekrarlayan bir şekilde yer alırken 1973 tarihli üç farklı kitapta hiçbir atasözüne rastlanılmamıştır. Bu dönemde de atasözleri marifetiyle en çok vurgulanan değer çalışkanlık olmuştur. Söz konusu değerler ardından sırasıyla; sorumluluk, bilimsellik, dürüstlük, adalet, dayanışma, tasarruf, aile birliğine önem verme, sevgi, sabır, öz denetim ve görece daha az saygı, estetik, duyarlılık, yardımseverlik, dostluk ve vatanseverlik değerlerine vurgu yapılmıştır (Bkz. Tablo 3). Bu dönem vatandaşlık ders kitaplarında; bağımsızlık, barış, eşitlik ve özgürlük değerlerini ihtiva eden atasözlerine yer verilmemiştir.

Tablo 3.

1960-1980: İki Darbe Arası Dönem Vatandaşlık Ders Kitaplarında Atasözü ve Değerler

Değerler	Örnek Atasözü	Değer Sıklığı
Çalışkanlık	"Bugünün işini yarına bırakma"	47
Sorumluluk	"Değirmene gelen nöbetini bekler"	26
Bilimsellik	"Kitapsız ev çiçeksiz bahçeye benzer"	24
Dürüstlük	"Yalancının mumu yatsıya kadar yanar"	22
Adalet	"Adaletin kestiği parmak acımaz"	18
Dayanışma	"Birlikten kuvvet doğar"	15
Tasarruf	"Sakla samanı gelir zamanı"	13
Aile birliğine önem verme	"Yuvayı dişi kuş yapar"	11
Sevgi	"Arpa unun yoksa tatlı dilinde mi yok?"	8
Sabır	"Geç olsun güç olmasın"	7
Öz denetim	"Keskin sirke küpüne zarar verir"	6
Saygı	"Adam adamın, sarraf altının kıymetini bilir"	4
Estetik	"Sanat altın bileziktir"	3
Duyarlılık	"Sırçadan evi olan komşusuna taş atmaz"	3
Yardımseverlik	"Ev alma, komşu al"	3
Dostluk	"Dost acı söyler fakat doğru söyler"	3
Vatanseverlik	"Bülbülü altın kafese koymuşlar ille de vatanım demiş"	3

Bir önceki dönemde olduğu gibi bu dönemde de çalışkanlık değerine sıkça yer verilmiştir. Ders kitaplarında yer alan "*Zahmetsiz bal yenmez*", "*Bir iş başlanmayınca uçlanmaz*" (Şerbetçioğlu ve Tülin, 1964) atasözleriyle üretkenliğin ve emeğin öneminin ifade edildiği söylenebilir. Sorumluluk vurgularının yapıldığı "*Yarını bugünden hazırla*" (Pazarlı, 1966), "*Kendi düşen ağlamaz*" (Pazarlı, 1967) gibi atasözleriyle bireyin olacağını düşünüp ona göre hareket etmesini, alınan kararlarının ise olası sonuçlarına katlanması gerektiğini öğütleyen vurgular yapılmıştır. Yine bu dönem ders kitaplarında bilimsellik değerinin karşılığını oluşturan atasözlerinden "*Akılsız dosttansa, akıllı düşman yeğdir*" (Pazarlı, 1966) ifadesiyle kim olursa olsun bilgili olmanın önemine; "*Akılsız başın zahmetini ayaklar çeker*" (Pazarlı, 1966) atasözüyle ise iş bilmemekten kaynaklanan sorunlara dikkat çekilmiştir. Adalet değerine yapılan vurgu ise bu dönem ders kitaplarında artış göstermiştir. Atasözlerinde çoğunlukla "ilahi adalet" vurgusu öne çıkmakla birlikte; "*Adaletin kestiği parmak acımaz*" (Pazarlı, 1967) örneğinde olduğu gibi hukukun üstünlüğüne gönderme yapılmaktadır. Şekil 4'te, 1967 yılına ait yurttaşlık bilgisi ders kitabına ait bir görsele yer verilmiştir. Ünite sonlarındaki atasözleri ile işlenen konunun pekiştirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca görüldüğü üzere bu dönemde atasözleri marifetiyle kendisine yer bulan değerler ile bir önceki dönem değer vurguları benzerlik göstermektedir. Bu durumu, bazı kitap yazarlarının her iki dönem vatandaşlık ders kitaplarına katkı sunmuş olması gerçeği üzerinden izah etmek mümkün görünmektedir.

Şekil 4. Yurttaşlık bilgisi ders kitabında yer alan atasözleri (Pazarcık, 1967)

3.4. 1980-1990: Darbe Sonrası Dönem

Yöntem kısmında ifade edilen gerekçeler nedeniyle bu döneme ait yalnızca bir adet vatandaşlık ders kitabı incelenebilmiştir. Bahsi geçen 1987 tarihli vatandaşlık bilgileri III ders kitabında dört atasözüne yer verilmiştir. Adalet, çalışkanlık, bilimsellik, saygı ve sevgi değerlerine atıfların yapıldığı bu kitap, dönemde incelenen tek veri kaynağı olması sebebiyle, genel görüntüyü bütüncül olarak yansıtamamaktadır. Bu döneme dair elde edilen veriler, Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4.

1980-1990: Darbe Sonrası Dönem Vatandaşlık Ders Kitaplarında Atasözü ve Değerler

Değerler	Örnek Atasözü	Değer Sıklığı
Adalet	"İğneyi kendine çuvaldızı ele batır"	1
Çalışkanlık	"Çalışmak ibadetten sayılır"	1
Bilimsellik	"Öğrenmenin yaşı yoktur"	1
Saygı ve sevgi	"İnsanlar konuşa konuşa hayvanlar koklaşa koklaşa"	1

3.5. 1990- 2023: Liberalleşme/Sivilleşme Dönemi

Bu döneme ait altı adet ders kitabı incelenmiştir. İncelenen 1997, 1998, 2003, 2005, 2013 ve 2021 yıllarına ait ders kitaplarından 2003 ve 2005 tarihli olanlarda hiçbir atasözüne rastlanılmamıştır. Bu döneme ait incelenen ders kitaplarında sırasıyla eşitlik, dürüstlük, çalışkanlık, dayanışma, sabır, adalet, dostluk, yardımseverlik, sevgi, sorumluluk ve tasarruf değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 5.

1990- 2023: Liberalleşme/Sivilleşme Dönemi Vatandaşlık Ders Kitaplarında Atasözü ve Değerler

Değerler	Örnek Atasözü	Değer Sıklığı
Eşitlik	"Kadının saçı uzun aklı kısa"	3
Dürüstlük	"Söz verme, verdinse dönme"	3
Çalışkanlık	"Hareket etmedikçe bereket olmaz"	3
Dayanışma	"Bir elin nesi var, iki elin sesi var"	3
Sabır	"Sabreden derviş muradına ermiş"	2
Adalet	"Hayır dile komşuna, hayır gelsin başına"	2
Dostluk	"Dost kara günde belli olur"	2
Yardımseverlik	"Komşu komşunun külüne muhtaçtır"	2
Sevgi	"Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır"	1
Sorumluluk- Tasarruf	"Ayağını yorganına göre uzat"	1

Tek Parti Dönemi ders kitaplarında olduğu gibi incelenen ders kitabı sayısına oranla atasözü kullanımının bu dönemde de azalmış olduğu gözlemlenmiştir. Bu dönemdeki atasözlerinin sadece 2013 tarihli ders kitabında diğer yıllara nazaran daha yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca 2013 tarihli vatandaşlık ve demokrasi eğitimi ders kitabında toplumsal cinsiyet eşitliğinden bahsedilirken toplumun diline yerleşmiş bazı cinsiyetçi ifadelerin eleştirildiği görülmüştür. Bu duruma; “*Evde iki horoz olunca sabah erken olur*”, ile “*Kadının bir aklı, erkeğin dokuz aklı vardır*” (Aşan, 2013) gibi ifadeler örnek olarak gösterilebilir. Bu dönem ders kitaplarındaki atasözleri, sadece metin içinde geçmemekte; 2013-2014 eğitim öğretim yılında basılan ve günümüzde hala okutulmakta olan vatandaşlık ve demokrasi eğitimi ders kitabında olduğu gibi sınıf içi etkinlikler kısmında da yer almaktadır (Bkz. Şekil 5).

2. ETKİNLİK

İkişerli ya da üçerli gruplara ayrılınız. Aşağıdaki tabloda yer alan atasözlerini okuyarak bunlarda hangi toplumsal değerler vurgulandığını ve her bir değeri korumak için neler yapabileceğinizi yazınız.

Atasözleri	Vurgulanan Değer	Bu Değeri Korumak İçin Neler Yapabiliriz?
Ayağını yorganına göre uzat.	.....	.....
Bir elin nesi var, iki elin sesi var.	.....	.....
Komşun açken sen tok uyuma.	.....	.....
Acele bir ağaçtır, meyvesi pişmanlık.	.....	.....
Ağaca dayanma kurur, insana dayanma ölür.	.....	.....

Şekil 5. Vatandaşlık ve demokrasi ders kitabında yer alan atasözleri (Aşan, 2013)

3.6. Atasözlerinin Vurguladığı Değerlere Göre Çizilen Vatandaş Profili

Söz konusu dönemlerde incelenen veri kaynaklarının sayısı ve Türk kültüründe yer alan atasözlerinin bağlamı göz önünde bulundurulduğunda, ortaya çıkan tabloyu salt olarak nicel değerler üzerinden yorumlamak yanlış olacaktır. Örneğin araştırma kapsamında incelenen tarihsel dönemde, atasözleriyle en çok vurgulanan değer çalışkanlık olmuştur. Bu durum, elbette Türk kültüründe çalışkanlık değerini niteleyen birçok atasözünün mevcudiyeti ile de ilişkilidir. Bununla birlikte ders kitaplarında bahsi geçen atasözlerinin sıklıkla kullanıldığı; bu itibarla oluşturulan makbul vatandaş profili açısından “çalışkanlığın” öne çıkarıldığı görülmektedir. Bu kapsamda çalışkanlık genellikle; ekonomik kalkınma, bedensel ve zihinsel aktivite gibi bağlamlarda ele alınmıştır. Makbul vatandaş tasavvuru açısından sorumluluk, bilimsellik ve dürüstlük değerlerinin de kaynaklarda kesif olarak tekrarlandığı tespit edilmiştir. Atasözleri aracılığıyla ele alınan sorumluluk değeri ile bireyin, kişisel eylem ve davranışlarının neticelerini muhasebe etmesi ve olası sonuçları göze alması gerektiği ifade edilmiştir. Bilindiği üzere sorumluluk üstlenme kapasitesi, bir başka ifade ile yurttaşların üstlendikleri görevleri yerine getirme motivasyonu ile birlikte ortaya koydukları karar alma becerileri, salt olarak bireysel bir tutumla ilişkili değildir. Bu durum, bireyin bir parçası olduğu toplumsal yapının sağlıklı bir şekilde işlemesiyle de alakalıdır. Bireysel olduğu kadar kolektif bir değer olarak sorumluluk, ders kitaplarında en fazla öne çıkarılan değerlerden birisi olmuştur.

Bilimsellik değerini içeren atasözleri ile ilmin ve bilim insanının önemine işaret edilmiştir. Bilhassa okuma ve yazmayı teşvik eden atasözlerinin, eğitim marifetiyle toplumu kalkındırmayı hedeflediği söylenebilir. Düşünme, muhakeme yapma, okuma ve araştırma gibi erdemler marifetiyle bilime, teknolojiye ve muasır medeniyetler seviyesine gelmenin önemini kavramış olan genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin atasözleri üzerinden bilime yönelik yaptığı vurgular önemlidir. Bilimi kendine rehber edinen yurttaş profili öncelenmiştir. Dürüstlük değerini ihtiva eden atasözleri ile de çoğunlukla; doğru söz söylemenin ve dürüst çalışmanın önemi vurgulanmıştır. Gerçekten de çalışkanlık, sorumluluk ve bilim ışığında gerçekleşen bilişsel terakki, tek başına herhangi bir anlam ifade etmemektedir. Dürüstlük, mezkûr değerlere anlam katmaktadır. Akademik açıdan başarılı, çalışkan, sorumluluklarının farkında ancak doğruluktan kopmuş birey, asla makbul bir vatandaş değildir. Bu zaviyeden atasözleri ile en çok vurgulanan değerlere bakıldığında, adeta ders kitaplarındaki çalışkan, sorumluluk sahibi, bilimsel yurttaş tipi, dürüstlük değeri

ile itmam edilmiştir. Vatandaşlık ders kitaplarındaki çalışkan, sorumluk sahibi, bilimi önceleyen ve dürüst vatandaş tipini, dayanışmacı vatandaş tasavvuru izlemektedir. Öte yandan kaynaklarda yer alan; “Bir elin sesi çıkmaz” (Şerbetçioğlu ve Tülin, 1964), “Baş başa vermeyince taş yerinden kalkmaz” (Şerbetçioğlu ve Tülin, 1955) gibi atasözleri ile dayanışma değeri kapsamında birlik ve beraberliğe vurgu yapılmıştır.

Adalet değerini niteleyen atasözleriyle hak yemeyen ve hukukun üstünlüğüne güvenen vatandaş profili öncelenirken, “Yarını bugünden hazırla”, “Gerekliyi gerekmez iken sakla” (Şerbetçioğlu ve Tülin, 1955) gibi atasözleriyle vatandaş, tasarruf bilinci ile birikim yapmaya ve kaynakları doğru kullanmaya teşvik edilmektedir. Bu atasözü örneklerinin, incelenen dönemin zorlu ekonomik koşullarının tabii bir yansıması olduğu söylenebilir. Öte yandan vatandaşlık ders kitaplarında, anne-babanın kıymeti ve yuvanın önemi üzerinden aile birlikteliği vurgulanmıştır. 20 yüzyılın son çeyreğinden itibaren toplumu ayakta tutan en önemli yapı taşlarından birisi olan aile kurumunun muhafazası ve idamesi kapsamında yerelde ve uluslararası her geçen gün artan tartışmalara bakıldığında durum daha anlaşılır olmaktadır. Zira ailenin gücü ve sağlıklı aile içi ilişkiler, değerleri özümsemiş sağlıklı karakterlerin inşası açısından elzemdir. Sevgi değeri ile kalp kırmama, duyarlılık değeriyle diğer insanlara karşı hoşgörülü olma konuları öncelenmiştir. Sabır değerine gelince, bu kapsamda daha çok doğru zamanı beklemeyi, acele etmemeyi öğütleyen atasözlerine yer verilmiştir. Öz denetime yönelik atasözleri ile daha çok kişinin kendisini kontrol etmesi ve tutarlı davranması gerektiği salık verilmiştir. Yardımseverlik değeri bağlamında yer verilen atasözleri ile daha çok komşuluğun önemine; vatanseverlik ile yurt, yuva kavramlarına gönderme yapılmıştır. Saygı değerine yönelik atasözleri ise genellikle; “Büyük sözü dinleyen aldanmaz”, “Tuz ekmeğin hakkı bilmeyenin akıbeti kör olur” (Şerbetçioğlu ve Tülin, 1964) benzeri kullanımlarla büyüklere ve nimete saygıyı öğütler niteliktedir.

Vatandaşlık ders kitaplarındaki duyarlılık değerini ihtiva eden atasözleriyle, bireylere ve doğaya karşı daha hassas davranılması gerektiğine; “Dost kara günde belli olur” (Aşan, 2013) ve “Dost acı söyler fakat doğru söyler” (Pazarlı, 1967) atasözü örneklerinde olduğu gibi arkadaşlık ilişkilerindeki yardımseverliğin ve karşılıklı şeffaflığın/dürüstlüğün önemine işaret edilmektedir. Estetik değerini içeren atasözleri, sanatın önemine dikkat çekmekte; kitaplardaki eşitlik vurgusu ile kişinin kendisine yapılmasını istemediği bir davranışı başkasına yapmaması gerektiği öğütlenmektedir. İlaveten toplumsal cinsiyet rolleri konusunda da eleştirel bir bakış açısı sunulmuştur.

Tablo 6.

Atasözleri Aracılığıyla Vatandaşlık Ders Kitaplarında Vurgulanan Toplam Değer Sıklığı

Değer	Sıklık	%	Değer	Sıklık	%
1. Çalışkanlık	89	22	12. Yardımseverlik	9	2
2. Sorumluluk	47	12	13. Vatanseverlik	7	2
3. Bilimsellik	44	11	14. Saygı	7	2
4. Dürüstlük	40	10	15. Duyarlılık	6	2
5. Dayanışma	30	8	16. Dostluk	6	2
6. Adalet	30	8	17. Estetik	5	1
7. Tasarruf	21	5	18. Eşitlik	3	1
8. Aile birliği	17	4	19. Özgürlük	-	-
9. Sevgi	15	4	20. Bağımsızlık	-	-
10. Sabır	12	3	21. Barış	-	-
11. Öz denetim	9	2			

İncelenen vatandaşlık ders kitaplarında, SBDÖP’de yer alan özgürlük, bağımsızlık ve barış değerlerini ihtiva eden herhangi bir atasözüne rastlanılmamıştır. Her ne kadar ders kitaplarında bu değerleri karşılayan, “Yurtta sulh, cihanda sulh”, “Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir” örneklerinde olduğu gibi, kimi vecizeler olmuş olsa da mezkûr ifadeler atasözü kapsamında yer almadığından ilgili verilere bu çalışmada

yer verilmemiştir. Dolayısıyla bu değerlerin ders kitaplarında atasözü olarak karşılık bulmaması, incelenen tarihsel süreçte özgürlük, bağımsızlık ve barış değerlerine yeterince önem verilmediği anlamına gelmemektedir. Zira bu çalışma, salt olarak atasözü-değer ilişkisi bağlamında döneme bir ışık tutma çabasıdır. İlaveten Türk kültüründe arkadaşlık/dostluk temalı birçok atasözü bulunmasına rağmen vatandaşlık ders kitaplarında dostluk değerini ele alan atasözlerine görece az yer verilmiş olması da dikkate değer bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumu, halihazırda dostluk ilişkilerine büyük ölçüde önem veren bir toplumda, söz konusu değerün öne çıkarılma ihtiyacı duyulmaması yaklaşımı ile açıklamak mümkündür. 1930-2023 yılları arasında vatandaşlık ders kitaplarında yer alan atasözlerinin ihtiva ettiği değer sıklıkları Tablo 6'da gösterilmiştir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Vatandaşlık ders kitaplarının atasözü-değer vurgusu bağlamında incelendiği bu çalışmada, dönemler arası karşılaştırmalı bir yaklaşımla atasözlerinin ihtiva ettiği değerler üzerinden oluşturulmak istenen vatandaş profiline ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Literatürde bu araştırmayla doğrudan ilişkili bir çalışma olmadığından elde edilen sonuçlar genellikle kendi içinde tartışılmıştır. Bununla birlikte her ne kadar farklı disiplinlerde gerçekleştirilmiş olsa da kimi çalışmaların sonuçları ile bu araştırmadan elde edilen bulgular muhtelif yönleriyle karşılaştırılmıştır.

Çalışma kapsamında ilk olarak incelenen Tek Parti Döneminin, vatandaşlık ders kitaplarında atasözlerine en az yer verilen dönemlerden birisi olduğu görülmüştür. Bununla birlikte incelenen atasözlerinde tasarruf, sorumluluk, çalışkanlık ve öz denetim değerlerine yönelik atıflar vardır. Zira bu dönem, 1929 ekonomik buhranın dünyada ve ülkemizde etkilerinin yoğun olarak hissedildiği bir dönemdir. Başlangıçta her ne kadar liberal ekonomi politikaları uygulanmak istenmişse de dünya geneline nüfuz eden büyük ekonomik buhran ve beklenen II. Dünya Savaşı'nın baskısı ile devletçilik ilkesi benimsenmiştir (Baytal, 2007; Şeker, 2011; Takım, 2012). Bu itibarla dönemin zorlu ekonomik koşulları saikiyle çalışkanlık ve tasarruf gibi değerlerin önemini vurgulayan atasözleri kullanılarak öğrencilere farkındalık kazandırmanın hedeflendiği söylenebilir. Ülkenin ekonomi politikasını oluşturan devletçilik ilkesiyle de öğrencilere dışa bağımlı olmadan; tasarruf, sorumluluk, çalışkanlık, özdenetim gibi değerlerin fark ettirilmesi amaçlanmış olabilir. Ancak bu dönemde, diğer dönemlerle karşılaştırıldığında incelenen kitap sayısına karşılık tespit edilen atasözü sayısı nicelik bakımından azdır. Ders kitaplarında atasözlerinin az kullanılmasının sebebi olarak dönemin ders kitaplarının genel olarak sade bir dille yazılmış olmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Literatürde bu çıkarımı destekleyen çalışmalar da mevcuttur (Çapa, 2002; Coştu, 2020). Ayrıca bu sonucun bir diğer nedeni olarak da yeni inşa edilen devletin ideolojik kaygıları sebebiyle ders kitaplarının genellikle kamu marifetiyle tek elden basılmış olması (Alaca, 2017; Dağ, 2022) da ileri sürülebilir. Böylece dönemin ders kitaplarında kullanılan dil ve yaklaşımların çeşitlilik arz etmesi ihtimalinin azaldığı, içeriğin hassasiyetle standardize edildiği düşünülmektedir.

İncelenen 1950-1960 Demokrat Parti Dönemi ile vatandaşlık ders kitaplarında atasözü kullanımında büyük bir artış görülmüştür. Bir önceki döneme göre daha az sayıda ders kitabı incelenmesine rağmen Demokrat Parti Dönemi ders kitaplarında metin içlerinde ve ünite sonlarında işlenen konuya uygun atasözlerinin kullanımında kayda değer bir sıklık göze çarpmaktadır. Bu dönemde çalışkanlık, açık bir şekilde üzerinde en çok durulan değer olmuştur. Sık tekrarlanan değerlerden sorumluluk, bilimsellik ve dürüstlüğün de bu yıllarda atasözleri aracılığıyla öğrencilere kazandırılmak istenen nitelikler arasında yer aldığı görülmektedir. Bu dönem vatandaşlık ders kitaplarındaki atasözlerinde ilk kez vurgulanan değerler; bilimsellik, dürüstlük, dayanışma, adalet, aile birliğine önem verme, sevgi, vatanseverlik, yardımseverlik, duyarlılık, sabır, saygı, estetik ve dostluktur. Bununla birlikte veri kaynaklarında; eşitlik, bağımsızlık, özgürlük ve barış değerlerini içeren herhangi bir atasözüne yer verilmemiştir. Bu dönemde aynı yazarlar tarafından yazılmış; farklı sınıf ve yıllarda okutulmuş ders kitaplarında birbirini tekrarlayan atasözlerine sıklıkla rastlanılmıştır. Birbirini tekrarlayan atasözleri sebebiyle bazı değerlerdeki sıklık göstergelerinde artış gözlenmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen 1960-1980 döneminde, bir önceki döneme göre hem incelenen vatandaşlık ders kitabı hem de kitaplarda yer alan atasözlerinin miktarında artış yaşanmıştır. Çalışkanlık, sorumluluk, bilimsellik, dürüstlük, adalet ve dayanışma değerlerinin öne çıktığı görülmüştür. Siyasi ve sosyal çalkantıların yaşandığı bir dönem olduğu düşünüldüğünde, bilhassa adalet ve dayanışma değerlerinin görece öne çıkması olağan bir durumdur. Daha açık bir ifadeyle siyasi, fikri ve içtimai tartışmaların arttığı, bu itibarla da toplumsal fay hatlarının derinleştiği bu dönemde adalet ve dayanışma vurgularının tesadüf olmayacağı açıktır. Zira ders kitapları siyasi, sosyal ve ekonomik konjonktürlerden ari değildir. Bu bağlamda devletlerin egemen ideolojiyi aşlamak için öğretmen yetiştirme politikaları, program geliştirme aşamaları, tören ve kutlama çalışmaları ile ders kitabı yazımı gibi hususlarda eğitime birçok müdahalesi olabilmektedir (Akın ve Arslan, 2014). Bu dönemde yine önceki dönemlerde olduğu gibi eşitlik, bağımsızlık, barış ve özgürlük değerlerine yönelik bir atasözü kullanımı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu dönem ders kitaplarında ünite sonlarında konuya uygun bir şekilde atasözlerine ayrı bir yer verilmiştir. 1960-1980 tarihsel aralığı, incelenen dönemler içerisinde en çok atasözünün kullanıldığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

1980-1990 döneminde tek bir ders kitabı incelenebilmiştir. Buna rağmen atasözleri bağlamında 1930-1950 dönemi ile 1980-1990 dönemi kaynakları, nicelik bakımından oldukça benzerdir. İlk dönemde sayıca daha fazla kitap incelenmesine rağmen bu dönemde tek bir kitapla neredeyse aynı değer frekansına ulaşılmış olması dikkate değer bir bulgudur. Her dönemde olduğu gibi bu dönemde de çalışkanlık değeri ders kitabında kendisine yer bulmuştur. Ancak incelenen veri kaynağının azlığı sebebiyle bu döneme dair genel bir değerlendirme yapmak zordur.

1990-2023 dönemi, ele alınan dönemler içerisinde en uzun olanıdır. Bu dönemde incelenen ders kitabı sayısı ile kitaplarda yer alan atasözü sayısı arasında ters bir orantı olduğu söylenebilir. İncelenen zaman diliminde; eşitlik, dürüstlük, çalışkanlık ve dayanışma en sık vurgulanan değerler olmuştur. En az vurgu ise sevgi, sorumluluk ve tasarruf değerlerine yapılmıştır. İncelenen tüm dönemler içerisinde eşitlik değeri ilk defa bu dönemde karşımıza çıkmaktadır. Eşitlik değerinin toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili kalıp yargılar taşıyan atasözleri aracılığıyla vurgulandığı örneklerde, atasözlerinin eleştirel bir bakış açısı yaratmak amacıyla kullanıldığı söylenebilir. Batur ve Soyçok (2019) da benzer şekilde, Türkçe ders kitaplarındaki atasözlerini eleştirel düşünme unsurları bakımından inceledikleri çalışmalarında, Türkçe ders kitaplarında kullanılan atasözleri içerisinde eleştirel atasözlerine az da olsa yer verildiğini ifade etmişlerdir. Toplumsal cinsiyet konularının da ders kitaplarında kendisine yer bulduğu bu dönemde, toplumda halihazırda kullanılmakta olan cinsiyetçi atasözlerinin yanlışlığının sorgulandığı görülmektedir. Güneş (2009), 1990'lı yıllardan itibaren toplumsal cinsiyet rollerinin ders kitaplarına olumlu yansımalarının görülmeye başladığını ifade etmiştir. Gümüšoğlu (2008) ise ders kitaplarındaki cinsiyet rollerinde yeterli olmasa da bir iyileşme olduğunu kaydetmiştir. Görüldüğü üzere bahsi geçen her iki çalışmadan elde edilen bulgular ile bu çalışmada ulaşılan sonuçlar birbirini destekler mahiyettedir. İlaveten ilk kez bu dönemde, vatandaşlık ders kitaplarındaki atasözlerinin etkinlikler kapsamında yer aldığı tespit edilmiştir.

Genel olarak 1930'lardan günümüze vatandaşlık ders kitaplarında atasözleri marifetiyle en çok işlenen değer çalışkanlık olmuştur. Diğerlerine nazaran daha yoğun bir şekilde ifade bulan çalışkanlık değerinin öne çıkarıldığı atasözleri ile ameli ve zihni faaliyetlerin yanı sıra üretimin de önemine dikkat çekilmiştir. Elbette, vatandaşlık ders kitaplarındaki metin içlerinde, ünite sonlarında ya da etkinliklerde kendisine yer bulan atasözlerinde çalışkanlık değerinin hem sıklık hem de söylem çeşitliliği ile öne çıkarılması, Türk kültüründe çalışma ve üretmenin kıymetini konu alan atasözlerinin ziyadeliğine işaret etmektedir. Ancak mezkûr değeri ihtiva eden atasözlerinin ders kitaplarında yoğun bir şekilde kullanılması, oluşturulmak istenen makbul vatandaş profiline niteliklerini izhar etmesi bakımından da önemlidir. Bir başka ifade ile kendisine her dönem ders kitaplarında yer bulan çalışkanlık değerinin, eğitim politikaları aracılığıyla bireylere kazandırılmak istenen başat bir değer olduğu söylenebilir. Öte yandan ders kitaplarında; sorumluluk, bilimsellik, dürüstlük, dayanışma ve adalet değerlerini ihtiva eden atasözleri, birbirine yakın

bir kullanım sıklığındadır. İncelenen kaynaklarda, görece; tasarruf, aile birliğine önem verme, sevgi, sabır, öz denetim ve yardımseverlik az; vatanseverlik, saygı, duyarlılık, dostluk, estetik ve eşitlik değerleri ise oldukça az işlenmiştir. Tüm bu değerleri konu alan atasözlerine vatandaşlık ders kitaplarında pek yer verilmemiş olması, adı geçen değerleri vurgulayan atasözlerinin azlığıyla izah edilemez. Bilakis Türkçe; sabır, yardımseverlik, dostluk, sevgi, saygı gibi değerleri içeren atasözleri bakımından zengin bir dildir. O halde ortaya çıkan durumun, oluşturulmak istenen makbul vatandaş tasavvurundaki önceliklerle ilişkili olduğu söylenebilir. Araştırmada, bağımsızlık, özgürlük ve barış değerlerini niteleyen atasözlerinin incelenen ders kitaplarının hiçbirinde yer almaması dikkat çekici bir bulgudur. Girmen (2013), tarafından yapılan çalışmada ilköğretim programının içerisinde yer alan Türkçe eğitimindeki atasözleri incelenmiş; bu çalışmada da en az vurgulanan değerlerden birinin bağımsızlık olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışma, 1930-2023 yılları arasında vatandaşlık bilgisi ders kitaplarında yer alan atasözleri üzerinden öne çıkarılan değerlerle, dolayısıyla çizilen makbul vatandaşın nitelikleri ile ilgili bir görüntü elde etme iddiasındadır. Bilhassa günümüz dünyasında bireysel ve kolektif anlamda ahlaki sorunların yaşandığı, daha geniş bir ifadeyle emeksiz zenginlik trendinin arttığı, manipülasyon ve dezenformasyonun sıradan bir alışkanlık haline geldiği, bireyselleşmenin öne plana çıkması ile sorumluluk, sabır, dostluk ve dayanışma gibi erdemlerin azaldığı, aile kurumunun zarar gördüğü, tahammül sınırlarının daraldığı, ötekileştirme ve farklılıklara karşı saygının azaldığı, güçlünün zayıfı alenen ezdiği, adil ve yaşanabilir bir dünya özleminin giderek arttığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda; sağlıklı bir toplum inşası adına değerler eğitiminin ne denli önemli olduğu şüphe götürmez bir gerçekliğe dönüşmüştür. İşte bu gerçeklikten hareketle, bir değer aktarım aracı olarak öne çıkan atasözlerinin ders kitaplarındaki durumunun, bir başka ifade ile atasözü-değer ilişkisi bağlamında elde edilen bulguların yaklaşık 90 küsur yıllık bir dönemin genel görüntüsünü ortaya koyması, alan uzmanlarına, ders kitap yazarlarına, program geliştirme uzmanlarına ve politika belirleyicilerine önemli referans noktaları sunacaktır. Bilhassa ders kitabı yazımında söz varlığımıza daha çok yer verilmesi suretiyle kapsayıcı bir şekilde değerleri ihtiva eden atasözlerinin işe koşulmasının kıymetli bir adım olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça/Reference

- Adeyemi, B. A., ve Salawudeen, M. O. (2014). The place of indigenous proverbs in peace education in Nigeria: Implications for social studies curriculum. *International Journal of Humanities and Social Science*, 4(2), 186-192.
- Akın, U. ve Arslan, G. (2014). İdeoloji ve eğitim: Devlet-eğitim ilişkisine farklı bir bakış. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 81-90.
- Akkuş, Z., Küçük, B. ve Örtten H. (2013). Sosyal bilgiler dersinde değer aktarım aracı olarak atasözleri: Ahlaki ikilem oluşturma. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 74-93.
- Alaca, E. (2017). Cumhuriyet dönemi ortaokul tarih ders kitapları üzerine bir değerlendirme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 49-65.
- Arkoñaç, S. ve Paker, O. (2012). Türkiye’de kadın ve modernite: Söylem analizi ile yaklaşım. S. Arkoñaç (Ed.), *Söylem çalışmaları içinde* (s. 105-120). Nobel Yayınları.
- Atalan, S. ve Topçuoğlu-Ünal, F. (2021). Aynı sınıf düzeyinde hazırlanmış ders kitaplarının atasözleri ve deyimler açısından karşılaştırılması. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(84),129-143.
- Bacanlı, H. (2006). *Duyuşsal davranış eğitimi*. Nobel Yayınları.
- Barcın, S. (2018). Türk soylulara Türkçe öğretiminde kültür aktarım aracı olarak atasözleri ve deyimlerin kullanımı: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi altın köprü Türkçe öğretimi ders kitabı (B1 Seviyesi). *Aydın Tömer Dil Dergisi*, 3(2), 1-16.
- Baş, T. ve Akturan, U. (2008). *Nitel araştırma yöntemleri: NVivo 7.0 ile nitel veri analizi*. Seçkin Kitabevi.
- Batur, Z. ve Soyuçok, M. (2019). Atasözlerinde eleştirel düşünme unsurları: Türkçe ders kitapları. *Folklor/Edebiyat*, 25(100), 1119-1132. DOI: 10.22559/folklor.1004
- Baytal, Y. (2007). Demokrat Parti dönemi ekonomi politikaları (1950-1957). *Atatürk Yolu Dergisi*, 10(40), 545-567. https://doi.org/10.1501/Tite_0000000070.
- Bogdan, R. C. ve Biklen, S. K. (2003). *Qualitative research for education: An introduction to theories and methods*. Allyn and Bacon.
- Brosh, H. (2013). Proverbs in the Arabic language classroom. *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(5), 19-29.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Celkan, H. Y. (2005). Sosyolojinin tarihçesi. A. Solak (Ed.), *21. yüzyılda sosyoloji ve eğitim içinde* (s. 1-50). Hegem Yayınları.
- Commission/EACEA/Eurydice, E. (2012). *Citizenship Education in Europe, Eurydice Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Coştu, K. (2020). Değerler Eğitimi Açısından Tek Parti Dönemi Âdâb-ı Muâşeret Kitapları. *Eskiyeşi*, 40,129-153. <https://doi.org/10.37697/eskiyeşi.667810>
- Creswell, J. W. (2014). *Nitel araştırma yöntemleri*. S. B. Demir ve M. Bütün (Çev. Ed.), Siyasal Kitabevi.
- Çakır, A. (2014). *Söylem analizi: Ne demek istiyorsun?*. Palet Yayınları.
- Çapa, M. (2002). Cumhuriyet’in ilk yıllarında tarih öğretimi. *Atatürk Yolu Dergisi*, 29(30), 39-55. https://doi.org/10.1501/Tite_0000000266

- Çelik, H. (2008). Cumhuriyet dönemi vatandaşlık eğitiminde önemli adımlar. *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, 1, 359-369.
- Çetin, H. (2001). "Devlet, ideoloji ve eğitim". *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 201-211.
- Dağ, A. E. (2022). Tarih ders kitaplarında Arap ve Ortadoğu algısının dönüşümü: Tek partiden Demokrat Partiye geçiş. *Universal Journal of History and Culture*, 4(2), 194-217. <https://doi.org/10.52613/ujhc.1173409>
- Davranovna, H. K. ve Nilufar, S. (2024). Importance of folk proverbs in child education. *Образование Наука И Инновационные Идеи В Мире*, 43(3), 150-153.
- Demircioğlu, İ. H., Mutluer, C. ve Demircioğlu, E. (2011). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının demokratik öğretmen nitelikleri hakkındaki görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(2), 577-586.
- Dilek, D. (2001). *Tarih derslerinde öğrenme ve düşünce gelişimi*. Pegem A Yayınları.
- Dilmaç, B., Bozgeyikli, H. ve Çıkılı, Y. (2008). Öğretmen adaylarının değer algılarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 69-91.
- Doğanay, A. (2015). Değerler eğitimi. C. Öztürk (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi: Demokratik vatandaşlık eğitimi* içinde (s. 226-254). Pegem A yayıncılık.
- Esen, Y. (2003). Okul bilgisi ve ders kitapları. M. T. Bağlı ve Y. Esen (Ed.), *Ders kitaplarında insan hakları: İnsan haklarına duyarlı ders kitapları* içinde (s. 5-19). Tarih Vakfı Yayınları.
- Evin, İ. ve Kafadar, O. (2004). İlköğretim sosyal bilgiler programının ve ders kitaplarının ulusal ve evrensel değerler yönünden içerik çözümlemesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 293-304.
- Gaworek, N. H. (1977). Education, ideology, and politics: History in Soviet primary and secondary schools. *The History Teacher*, 11(1), 55-74.
- Gebregeorgis, M. Y. (2017). Peace values in language textbooks: The case of English for Ethiopia student textbook. *Journal of Peace Education*, 14(1), 54-68. <https://doi.org/10.1080/17400201.2016.1228526>
- Gerekten, H. (2018). *5. sınıf Türkçe ders kitabındaki atasözlerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Akdeniz Üniversitesi.
- Girmen, P. (2013). Türkçe eğitiminde atasözleri ve değer eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 117-142.
- Glesne, C. (2012). *Nitel araştırmaya giriş*. A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu (Çev. Ed.), Anı Yayıncılık.
- Gökkaplan, Y. (2022). Atasözleri ve deyimlerde akıl kavramı. *Dil Araştırmaları Dergisi*, 16(31), 43-63. <https://doi.org/10.54316/dilarastirmalari.1097784>
- Gömleksiz, M. N. ve Akyıldız, S. (2012). Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi öğretim programının uygulamadaki etkililiğinin değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 41(196), 69-92.
- Gömleksiz, M. N., Kan, A. Ü. ve Öner, Ü. (2012). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bir değer olarak demokrasi kavramına ilişkin metaforik algıları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 10(24), 79-100.
- Grant, R. A., ve Asimeng-Boahene, L. (2006). Culturally responsive pedagogy in citizenship education: using African proverbs as tools for teaching in urban schools. *Multicultural Perspectives*, 8(4), 17-24. https://doi.org/10.1207/s15327892mcp0804_4
- Güllüoğlu, Ö. (2012). "Söylen(mey)enin" analizi: Bellona markasına yönelik tüketici algısı üzerine bir söylem çözümlemesi. Ö. Güllüoğlu (Ed.), *İletişim bilimlerinde araştırma yöntemleri: Yazılı metin çözümleme* içinde (s. 225-276). Ütopya Yayınları.
- Gümüşoğlu, F. (2008). Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(4), 39-50.

- Güneş, Ö. (2009). Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet ayrımı (1990-2006). *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 19(2), 81-95.
- Gürel, D. (2016). Sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin ilkökul 4. sınıf insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersine yönelik görüşlerinin karşılıklı olarak incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 641-660.
- Hablemitoğlu, Ş. ve Özmete, E. (2012). Etkili vatandaşlık için bir öneri. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 39-54. https://doi.org/10.1501/Asbd_0000000028
- Hali, S. (2014). Tarih öğretimi ve ders kitapları. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2, 158-166.
- Kan, Ç. (2010). Sosyal bilgiler dersi ve değerler eğitimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(187), 138-145.
- Karasu- Avcı, E. ve Faiz, M. (2018). 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları "etkin vatandaşlık" öğrenme alanında yer alan becerilerin ve değerlerin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), 1-21.
- Karasu- Avcı, E., Faiz, M. ve Turan, S. (2020). Etkili vatandaşlık eğitiminde değerler eğitimi: Sosyal bilgiler öğretmenlerinin düşünceleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 18(39), 263-296. <https://doi.org/10.34234/ded.655916>
- Kırıkçı, A. C. (2017). Sosyal bilgiler ve kapsamındaki ders kitaplarında doğu-batı bağlamında öteki: (1928-2017). [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Kurtdede-Fidan, N. (2013). Sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimi: Nitel bir araştırma. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(3). 361-388.
- Mayring, P. (2011). *Nitel sosyal araştırmaya giriş*. A. Gümüş ve M. S. Durgun (Çev.), BilgeSu.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. S. Turan (Çev. Ed.), Nobel Yayınları.
- Mieder, W. (2004). *Proverbs: A handbook*. Greenwood Publishing Group.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı ilkökul ve ortaokul 4-7 sınıflar. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar*. Yayıncı Yayıncılık.
- Özkan, E. (2017). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarında Türk kültür öğeleri olarak atasözleri ve deyimler. *International Journal of Social Humanities Sciences Research*, 4(10), 295-300.
- Özkan, R. (2010). Türk eğitim sisteminde himayeci değerler: İlköğretim ders kitapları örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1124-1141.
- Öztürk, C. (2009). Sosyal bilgiler: Toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış. C. Öztürk (Ed.), *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi içinde* (s. 1-31). Pegem Akademi.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. M. Bütün ve S. B. Demir (Çev. Ed.), Pegem Akademi.
- Punch, K. F. (2014). *Sosyal araştırmalara giriş: Nicel ve nitel yaklaşımlar*. D. Bayrak, H. B. Arslan ve Z. Akyüz (Çev.), Siyasal Kitapevi.
- Setyono, B. ve Widodo, H. P. (2019). The representation of multicultural values in the Indonesian Ministry of Education and Culture-Endorsed EFL textbook: A critical discourse analysis. *Intercultural Education*, 30(4), 383-397. <https://doi.org/10.1080/14675986.2019.1548102>
- Sevinç, M. (2006). Evrensel ve yerel değerlerin eğitime yansımaları. Y. Mehmedoğlu ve A. U. Mehmedoğlu (Ed.), *Küreselleşme ahlâk ve değerler içinde* (s. 205-239). Litera Yayıncılık.

- Som, İ. ve Karataş, H. (2015). Türkiye’de vatandaşlık eğitimi üzerine bir inceleme. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 33-50. <https://doi.org/10.29065/usakead.232402>
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2014). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Anı Yayıncılık.
- Şahin, T. ve Ersoy, F. (2012). Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler eğitimi yaklaşımları açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(2), 1535-1558.
- Şeker, K. (2011). Tek Parti Dönemi ekonomik politikaları ve özel teşebbüs yatırımlarına bir örnek: Nuri Demirağ tayyare atölyesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011(23), 129-143.
- Şen, A. (2018). Değişim ve devamlılık: Türkiye’de vatandaşlık ve sosyal bilgiler ders kitaplarında asker-sivil ilişkileri ve darbeler (1950-2012). *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(3), 1099-1119. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.434454>
- Şimşek, N. (2011). İlköğretim sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin demokratik kazanımlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 41(190), 188-202.
- Takım, A. (2012). Demokrat Parti Döneminde uygulanan ekonomi politikaları ve sonuçları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(02), 157-187. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002251
- Tan, B. P., Naidu, N. B. M., ve Jamil, Z. (2018). Moral values and good citizens in a multi-ethnic society: A content analysis of moral education textbooks in Malaysia. *The Journal of Social Studies Research*, 42(2), 119-134. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jssr.2017.05.004>
- Tatar, B. (2014). *Din, ilim ve sanatta hermenötik*. İSAM Yayınları.
- Uğurlu, C. T. (2011). Avrupa Birliği ülkelerinde ve Türkiye’de vatandaşlık eğitimi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(37), 153-169.
- Üstel, F. (2021). *Makbul vatandaşın peşinde: II. Meşrutiyetten bugüne vatandaşlık eğitimi*. İletişim Yayınları.
- Xiong, T. (2012). Essence or practice? Conflicting cultural values in Chinese EFL textbooks: A discourse approach. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 33(4), 499-516.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınları.
- Zabun, B. ve Berber, Ş. (2019). İdeolojik sosyoloji öğretimi: Halk fırkası programı doğrultusunda yazılan ilk ders kitabı (Necmeddin Sadak). *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 5, (21), 1672-1080. <http://dx.doi.org/10.31576/smryj.324>

EXTENDED ABSTRACT

1. INTRODUCTION

The primary goals of attempting to increase citizens' understanding of democracy are to inculcate the concept of democracy, give them a sense of national identity, and educate them to become familiar with customs and social norms. The goal of citizenship education is also to develop these traits in people. It can be said that educational institutions and educational policies, which have a great impact on social change, are regulated by the state, and with these instruments, the state aims to raise individuals with a structure that overlaps with its own ideology. Therefore, it is aimed to reveal the citizen profile that is desired to be created through the proverbs in the civics textbooks published between 1930 and 2023. These proverbs will be examined in the context of the values in the Social Studies Curriculum and the underlying/root values in all other curricula, and answers to the following research questions will be sought.

- What values do the proverbs in citizenship textbooks contain?
- How do the frequencies of the values contained in the proverbs in citizenship textbooks differ according to the periods?
- What kind of citizen profile is intended according to the values emphasized by the proverbs?

The research is unique in that it covers the process from the first years of the republic to the present, taking into account the political, social, and cultural context of the historical period in which the text was written.

2. METHOD

In this study, the document analysis method, one of the qualitative research approaches, was used. For using qualitative research methods allows one to investigate in great detail how proverbs and values are presented in the context of citizenship education in textbooks. The data sources for the research consist of 4th, 5th, 6th, 7th, and 8th grade citizenship textbooks published between 1930 and 2023. The textbooks under examination were categorized based on five primary eras in the political history of Turkey. The data sources were examined in chronological order, and the data obtained were analyzed by comparing them within different and similar periods.

The data were analyzed using discourse analysis and content analysis. Researchers can uncover important information and gain a thorough grasp of the material contained in documents by using content analysis (Neuman, 2014). Discourse analysis was also employed to extract meaning from the texts and create a link between the meaning and the time periods under study. Because discourse analysis is based on the understanding of evaluating the texts in question within the context in which they emerged (Baş and Akturan, 2008).

The values in the social studies course curriculum and the underlying/root values in other curricula were taken into consideration when creating the codes for this study. The unit of analysis of the research is the proverbs in the textbooks. Various quotes from the texts in the documents are included to support the findings during reporting (Merriam, 2013). Multiple values were included to the frequency table whenever a proverb in the textbooks had more than one value. Nevertheless, apothegms were outside the purview of the study.

3. FINDINGS, DISCUSSION AND RESULTS

Proverbs in citizenship textbooks were examined within the framework of five main periods, and the obtained data were digitized and presented through tables. Three proverbs in all were found in the textbooks of the Single Party Government Period (1930–1950), which was the first to be studied. Savings, responsibility, self-control, and diligence are values that were highlighted in the proverbs of this era. Proverb usage increased significantly in the Democratic Party Period (1950–1960) textbooks under examination. Diligence was the most stressed value in proverbs. Then, the values of responsibility and

scientificity come to the fore. In the "Inter-Coup Period" (1960–1980), the use of proverbs was intense and often repeated. During this time, the principles of responsibility, diligence, and scientificity were given the most weight. In the Post-Coup Period (1980–1990), references were made to the values of diligence, justice, scientificity, respect, and love. Due to the limited data sources accessed, the findings may not fully reflect the general picture of the period. In the last examined Demilitarization Period (1990–2023), the values of equality, honesty, diligence, and solidarity were highlighted.

The fact that the value of diligence comes to the fore in all periods examined can be seen as a reflection of the importance given to working and producing in Turkish culture. Additionally, it can be said that diligence plays a significant role in the qualities of the citizen profile aimed to be created through the proverbs included in the citizenship course textbooks. Furthermore, among the essential components of a good citizen profile are the principles of responsibility, scientificity, and honesty. On the other hand, upon examining the textbooks, it has been observed that there is no proverb containing the values of freedom, independence, and peace.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZİNİ

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur.

Etik kurul izin bilgileri

Bu çalışma anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen, insan ve hayvanların (materyal/veriler dâhil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılan ve kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar kapsamına dahil olmadığı için etik kurul izni gerektirmemektedir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Araştırmacılar, araştırmaya eşit oranda katkı sağlamışlardır. Bu doğrultuda her bir yazarın katkı oranı %50'dir. Araştırmacıların araştırmanın hangi aşamalarına katkıda buldukları aşağıda açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Yazar 1: Giriş, verilerin toplanması, analizi ve bulguların yazımı

Yazar 2: Yöntem, sonuç, tartışma ile danışmanlık ve redaksiyon.

ÇATIŞMA BEYANI (CONFLICT OF INTEREST)

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması yoktur.